

РОЗДІЛ 5

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.1'25-115(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.23>

ЛЕКСИКО-КУЛЬТУРНІ ПАЛІМПСЕСТИ У МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

VERBAL CULTURAL PALIMPSESTS IN THE GREEK MASS MEDIA DISCOURSE

Гаргаєва О.В.,

*orcid.org/0000-0001-8424-2135**старший викладач кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті розглядаються структурно-семантичні та функціональні особливості лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі новогрецької мови.

Поняття лексико-культурного палімпсесту є одним із базових понять постмодерністської концепції інтертекстуальності. На рівні словесного висловлювання у мовознавстві термін «лексико-культурні палімпсести» з'явився завдяки Роберту Галісону, котрий називає лексико-культурним палімпсестом сформульоване висловлювання, частина якого складається з усталеного вислову, знайомого певній культурній спільноті, що навмисно замінюється на нову частину (слово, фразу тощо). У сучасній лінгвістиці під лексичним палімпсестом розуміють прихований (із прислів'ям) вислів, котрий відображає загальні спогади та знання, у яких відкриваються форми культури та модернізується повсякденне спілкування. Головна характеристика таких звертань – невелике спотворення усталених культурних висловів, перебудова їх прямих компонентів. До усталених висловів, що перефразовуються, належать не лише стандартні культурні вирази, але й продукти культури, серед яких назви книг, авторські приказки, назви фільмів і театральних вистав, рекламні повідомлення тощо.

Залежно від форми культури, яку лексико-культурні палімпсести презентують у своєму складі у мас-медійному дискурсі новогрецької мови, розрізняють: палімпсести за категорією елітарної, народної та масової культури.

У мас-медійному дискурсі новогрецької мови лексико-культурні палімпсести вживаються з метою привернення уваги читача до запропонованої інформації, тобто основною функцією цієї лексичної категорії на газетній шпальті є експресивна. Лексико-культурні палімпсести не позбавлені і функції кумулятивної, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну й історичну спадщину Греції, особливості грецької етноментальності. Саме тому ця лексична категорія є важливою для лінгвокультурологічного дослідження. Лексичні палімпсести зустрічаються у газетних текстах різної тематики, що описують усі сфери суспільного життя Греції.

Ключові слова: інтертекстуальність, палімпсест, лексико-культурний палімпсест, мас-медійний дискурс, експресивна функція.

The article considers the structural-semantic and functional features of verbal cultural palimpsests of the modern Greek language mass media discourse.

The concept of verbal cultural palimpsest is one of the basic concepts of the intertextuality postmodern concept. As verbal expression in linguistics, the term "verbal cultural palimpsests" appeared due to Robert Galison, who considers that verbal cultural palimpsest is a formulated saying, consisting of an established expression familiar to a certain cultural community, intentionally replaced by a new word, phrase etc. In modern linguistics, the verbal palimpsest is understood as a hidden (with a proverb) expression that reflects general memories and knowledge, which reveal forms of culture and modernize everyday communication. The main characteristic of such phrases is a small distortion of established cultural expressions, restructuring of their direct components. The well-established expressions that are paraphrased include not only standard cultural expressions, but also cultural products, including book titles, author's sayings, titles of films and theatrical performances, advertising messages, and so on.

Depending on the form of culture that the verbal cultural palimpsests present in their composition in the modern Greek language mass media discourse, there are: palimpsests by category of elite, folk and mass culture.

In the modern Greek language mass media discourse, verbal cultural palimpsests are used in order to attract the reader's attention to the offered information, ie the main function of this lexical category of the newspaper is expressive. Verbal cultural palimpsests perform the cumulative function, as they store information about the cultural, literary and historical heritage of Greece, the features of Greek ethnomentality. That is why this lexical category is important for linguistic and cultural research. Verbal palimpsests can be found in various topics newspaper articles, which describe all spheres of public life in Greece.

Key words: intertextuality, palimpsest, verbal cultural palimpsest, mass media discourse, expressive function.

Постановка проблеми. Поняття «лексичні палімпсести» нерозривно пов'язане з категорією інтертекстуальності. Актуальність дослідження питань інтертекстуальності зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на комплексний аналіз тексту на всіх рівнях його структурної та семантичної організації. Складність теорії інтертекстуальності продовжує привертати увагу лінгвістів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у встановленні структурно-семантичних особливостей лексико-культурних палімпсестів у масмедійному дискурсі у новогрецькій мові, а також виявлення особливостей їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Основи понятійної бази теорії інтертекстуальності були закладені у працях В.В. Виноградова, Ю.Н. Тинянова, М.М. Бахтіна, І.П. Смирнова, Г.В. Денисової та інших вчених. Термін *інтертекстуальність* був введений у 1967 р. теоретиком постструктуралізму Ю. Кристевою й уживався як основний термін літературознавства для аналізу художніх творів постмодернізму. Дослідниця називає інтертекстуальністю «текстуальну інтер-акцію, яка відбувається усередині окремого тексту» [4, с. 97].

У широкому розумінні інтертекстуальність тлумачать як ознаку будь-якого тексту, фактор своєрідного «колективного позасвідомого» [1]. Т.А. Єщенко називає інтертекстуальністю текстову категорію, що полягає у властивості словесного витвору відтворювати чуже мовлення у формі цитувань, алюзій, ремінісценцій, переказів, дописувань, відгуків тощо [3, с. 183–185].

Існує багато концепцій інтертекстуальності, але досі цей термін має досить прозору внутрішню форму, яка сприяє розумінню самого слова: лат. *inter* – «між», лат. *intertextum* – «вплетене всередину». Суть інтертекстуальності полягає в тому, що нові акти творчості здійснюються на мові, в матеріалі, на фоні та із приводу цінностей тієї традиції, з якої вони виникають і яку мають на меті відновити. Сучасна наука про мову для позначення інтер-акції одночасно з терміном «інтертекстуальність» використовує такі терміни, як «феномен прецедентності», «чуже слово», «надтекстові зв'язки», «міжтекстова комунікація» та ін.

Базовим поняттям постмодерністської концепції інтертекстуальності виступає поняття палімпсеста. Ж. Женнетт у своїй роботі «Палімпсести: Література другого ступеня» [7] розглядає інтертекстуальність як чинник співприсутності в одному тексті двох або більш текстів, що реалізуються в таких прийомах, як цитата, алюзія,

плагіат та ін., і визначає таким чином своєрідні маркери інтертексту. Він переосмислює поняття палімпсеста: текст, який сприймається як палімпсест, інтерпретується як написаний поверх інших текстів, що неминуче проступають крізь його семантику. Це повинно бути важливим для дослідників-лінгвістів, котрих насамперед цікавитимуть способи включення інтертексту в новий текст. Слід відзначити, що часто палімпсестами є не тільки тексти, а і словосполучення, у яких інтертекстуальні семантики нашаровуються. Реально носій культури завжди «має справу з нерозбірливими, напівстертими, багато раз переписаними пергаментами» [5]. Таким чином, «потрібно, щоб окремі слова-одиночки не звучали подібно до словесних уривків, але наочно представляли логіку та специфічні можливості тієї або іншої мови» [5, с. 37]. У палімпсесті, власне, неможливо відокремити зовнішнє (чужорідний текст, цитату) від внутрішнього (вихідного тексту, словосполучення), розмежувати привнесені семантичні відблиски й автохтонний материковий сенс, оскільки останній саме і лише з них складається.

На рівні словесного висловлювання у мовознавстві термін «лексико-культурні палімпсести» з'явився на початку 90-х завдяки Роберту Галісону, котрий називає *лексико-культурним палімпсестом* сформульоване висловлювання, частина якого, що складається з усталеного вислову, знайомого певній культурній спільноті, навмисно замінюється на нову частину (слово, фразу тощо). Тобто це цілісне висловлювання або частина висловлювання, у якому трапилося нашарування (*surépaisseur*), що стосується цілісності та послідовності висловлювання. Це нашарування є наслідком накладання (*chevauchement*) на висловлювання-основу (*sous-énoncé lexicalisé*) іншого висловлювання-покриття (*sur-énoncé*), внаслідок чого відбувається перебудова висловлювання-основи [6, с. 43]. Таким чином, реципієнт лексичного палімпсесту приймає новий вислів водночас із нагадуванням про старий разом з усім його культурним переважанням, із яким він асоціативно пов'язаний.

Слід зазначити, що завдяки перебудові або переформулюванню усталених висловів, під час якого формуються лексичні палімпсести, оновлюється словниковий склад мови, покращуються й оживлюються висловлювання [9, с. 806].

Лексичні палімпсести привертають увагу багатьох вчених, адже:

– вони належать до кращих ігор словесної творчості у різних сферах комунікації: ЗМІ, казках, рекламі, театрі, заголовках книг;

– представляють різні проблеми етнолінгвістичної й екстралінгвістичної міжкультурної комунікації, а також є непрозорими або виключно важкими для розуміння для реципієнтів іншого загальнокультурного сприйняття. Тобто дуже часто це стосується не лише тих, хто вивчає іноземні мови, а й людей іншого віку чи суспільної групи, мешканців сіл, не обізнаних у сучасності, та ін.;

– дають цікаву інформацію про загальний культурний розподіл суспільної групи, на етнолінгвістичному й екстралінгвістичному рівні, у стійких словосполученнях із прислів'їв, у висловлюваннях, гаслах, заголовках тощо;

– складають великі труднощі для перекладачів [8, с. 350–351].

Лексичний палімпсест – це одночасно прихований (із прислів'ям) вислів, котрий відображає загальні спогади та знання, у яких відкриваються форми культури та модернізується повсякденне спілкування. Як ми зазначали, головна характеристика таких звертань – це невелике спотворення усталених культурних висловів, перебудова їх прямих компонентів та ефемерність цієї мовної конструкції. До цих усталених висловів, які перефразовуються, належать не лише стандартні культурні вирази, але й, як ми згадували вище, продукти культури, такі як назви книг, авторські приказки, назви фільмів і театральних вистав, рекламні повідомлення та ін.

Той факт, що усталені вислови глибоко закріплені у свідомості мовців, дозволяє порушення їхньої звичайної будови та появу їх у нових незвичних формах, як, наприклад, у лексико-культурних палімпсестах [9, с. 28]. Саме тому навіть після перефразовування усталені вислови або їх частини залишаються впізнаними для носіїв мови.

Нерідко лексико-культурні палімпсести порівнюють із мовною грою. Вперше термін «мовна гра» використав Л. Вітгенштайн, назвавши *мовною грою* особливий спосіб маніпулювання мовою, що складається зазвичай із мови й тих видів діяльності, з якими вона тісно пов'язана. За Л. Вітгенштейном, мовна гра – це цілісна і закінчена система комунікації, котра підкоряється своїм особливим внутрішнім угодам і правилам [2].

Треба зазначити, що нас цікавить саме вживання лексичних палімпсестів як безеквівалентних одиниць, які мають культурну забарвленість у мас-медійному дискурсі. Аналіз відібраного матеріалу дозволив нам зробити висновок про те, що основною функцією лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі ново-

грецької мови є *експресивна функція*. Газетні матеріали наповнені такими видами словосполучень, щоб привернути увагу читачів і підвищити їх емоційність. Лексико-культурні палімпсести приваблюють читача до матеріалу статті та надають мові ефекту забарвленості.

Такі культурно-марковані одиниці використовуються переважно у заголовках періодичних видань і тим самим привертають до себе увагу читачів, адже одне з головних завдань автора заголовка мас-медійного тексту – дати заголовку масштабність за обмеженості формату. Тому йому нічого не залишається, як вдаватися до вже відомих фраз, слоганів, гасел, прислів'їв та ін., що походять або з повсякденного усного мовлення, або із заголовків інших видів масової комунікації мови. Так наприклад, в одному із заголовків російських газет «Сделал *тело* – гуляй смело» будь-який читач, носій російської мови, впізнає народне прислів'я «Сделал *дело* – гуляй смело», що значно полегшить розуміння смислу всього заголовку загалом і водночас приверне увагу до змісту статті.

Грецький вчений С. Хатзисавідис розробив класифікацію лексико-культурних палімпсестів. Він розрізняє їх залежно від форми культури, яку вони презентують у своєму складі, а саме: за категорією *елітарної, народної та масової культури* [11, с. 646–647]. Таким чином, до категорії елітарної культури входять *заголовки та цитати з літератури, театральних вистав і кінематографу, поезії, музики, філософії, творів мистецтва або історичних подій чи особистостей, міфологічних, мовних і наукових знань*: «*Κορίτσια, όχι στον ήλιο*» (видозмінена назва відомого твору грецького кінематографу «*Κορίτσια στον ήλιο*» – «Дівчата під сонцем»), «*Ο κύκλος των παραπλανηθέντων υπουργών*» (перше слово фрази – частина назви відомого фільму «*Ο κύκλος των πεθαμένων ποιητών*»), «*Βίος και ποικιλότητα*» (від назви роману видатного грецького письменника Н. Казандзакіса «*Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*» – «Кумедні та лихі пригоди Алексіса Зорбаса»).

До категорії народної культури входять *заголовки та цитати з дитячих казок, народних пісень, прислів'їв і приказок, церковних та історичних текстів*: «*Είχε παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκε*» (відома грецька пісня «*Παλιόκαιρος*» – «Минуле»), «*Κρύο, καιρός για σούπα*» (походить від народного прислів'я «*Κρύο, καιρός για δύο*» – коли холодно, треба триматися разом і зігрівати один одного), «*Και ζήσαν αυτοί καλά... στην Αυστραλία*» (популярна цитата із грецьких казок «*Και ζήσαν*

αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα» – жили вони добре, а ми ще краще).

До категорії масової культури входять *заголовки та цитати із фільмів, телевізійних передач та ігрових шоу, мультиплікації, а також слова та вислови з повсякденного життя* (старі приказки, гасла, рекламні повідомлення): «Ψωμί, παιδεία, τηλε-υιοθεσία» («Ψωμί, παιδεία, ελευθερία» – «За освіту та свободу», відоме гасло студентів, котрі 17 листопада 1973 р. повстали в Афінському Політехнічному університеті (Πολυτεχνείο) проти військової диктатури «чорних полковників»), «Βάλε κρασί στο κοκτέιλ σου» (походить від фразеологізму «Βάζω νερό στο κρασί μου» – погоджується з чимось), «Ψηφίστε, σκουπίστε, τελεióσατε» (походить від відомого рекламного слогану мийного засобу для скла «Ψεκάστε, σκουπίστε, τελεióσατε» – виконуй роботу швидко).

Аналіз наведених у класифікації прикладів вживання різних категорій лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі новогрецької мови дає нам можливість зробити висновок про те, що, окрім основної експресивної функції у мас-медійному дискурсі, палімпсести виконують і *кумулятивну функцію*, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну, історичну спадщину, особливості грецького менталітету.

Серед способів утворення палімпсеста на газетній шпальті є заміни або додавання до початкових частин мови вигуків, додавання розділових знаків, елементи, які змінюють первісний вигляд вислову. С. Хатзисавідіс пояснює, що відсутність якоїсь частини речення (неявна відсутність) або висунення від автора якогось розділового знака (явна відсутність) дуже часто відображається як морфосинтаксичний феномен, викликаючи штучно інтерпретуючу неясність [11]. Наприклад, у заголовку однієї зі статей грецького видання «Καθημερινή» «Νυν και Α.Ε.Ι.» простежується зв'язок із відомим висловом із давньогрецької мови «Νυν και αεί» – «Зараз і назавжди», але завдяки вживанню крапок зміст заголовку змінюється та перекладається як «Вищі навчальні заклади сьогодні».

Треба зазначити, що найчастіше палімпсести виступають у ролі іменника, рідше – у ролі прикметника, але щодо використання розділових знаків переважно використовуються три крапки. Наведемо деякі приклади: «σύντομο φρεν**ΑΡΗΣ**μα» (літери **ΑΡΗΣ** у слові *φρενάρισμα* – *гальмування*, які автор виділяє більш інтенсивним кольором – це назва відомої салонікської футбольної команди. Тобто назвою статті автор

ніби натякає, що останнім часом команда загальмувала у своєму розвитку), «**43ΑΙΣ**.Εξαμαρτείν» (давньогрецький вислів *Δις εξαμαρτείν ουκ ανθρός σοφού εστίν* означає, що розумна людина ніколи не зробить двічі однакову помилку. Можемо здогадатися, що автор інтенсивно забарвив **43ΑΙΣ** (43 мільярда у перекладі з новогрецької), щоб акцентувати на тому, що витратити такі гроші – це велика помилка), «φορολογική εγκύκλιος στο πάρα 5'» (новогр. η εγκύκλιος – офіційний документ, η φορολογική εγκύκλιος – документ для податкової інспекції. Автор робить навмисно помилку εγκύκλιος, щоб натякнути на дієслово κλοίω – оточати, стискати. Тобто назва означає, що податкові документи «стискають» громадян), «...ε**L.A.**τε για διακοπές» (заголовок перекладається як *приїжджайте на канікули*. Автор забарвив англійські літери **LA** – Los Angeles (*Лос Анжелес*), щоб натякнути, куди треба їхати відпочивати на канікули).

Розглянемо декілька засобів, за допомогою яких утворюються лексичні палімпсести у мас-медійному дискурсі новогрецької мови:

1) використання розділових знаків (лапок і трьох крапок), щоб викликати цікавість у читача, наприклад: «Ερίδος... Ντυνάβ» (новогр. το Μήλο της Έριδος (Яблуко розбрату) – предмет суперечок. Походить із давньогрецького міфу про яблуко з написом «Найгарніший», яке богиня чвар і сварок Еріда підкинула на весілля Пелея та Фетіди трьом богиням Афродіті, Гері й Афіні, кожна з яких вважала себе привабливішою за інших. З цього міфу бере початок Троянська війна. Το Έρρικος Ντυνάβ – назва лікарні в Афінах. Із заголовку розуміємо, що ця лікарня стала яблуком розбрату для її власників);

2) написання частини або повністю слова з великої літери: Іноді автор грає, забарвлюючи інтенсивно чи частково деякі частини заголовка, наприклад: «Α**ΝΕΛΑΒΕ** ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2010» (Автор виділяє **ΕΛΑ** – давайте (форма наказового способу дієслова έρχομαι), «Αναδρομ**ΙΚΑ** σε φοιτητές» (новогр. το αναδρομικό – виплата заборгованості по зарплатні, стипендії тощо, **ΙΚΑ**, що виділяє автор – Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων – Фонд соціального страхування. Можемо перекласти заголовки «Фонд соціального страхування виплачує пенсіонерам заборгованості по пенсіям»);

3) використання іноземної мови. Читачеві потрібно розпізнати іноземну мову, часто англійську або французьку, щоб зрозуміти значення заголовка, наприклад: «Ετσι θέλουμε μοντέρνα ε-φορία» (новогр. εφορία – податкова інспекція, англійська літера **e**, означає електронний,

пов'язаний з інтернетом. Іншими словами, заголовки говорить про те, що громадяни бажають мати електронну форму сплати податків) або знати знаки та сигнали, наприклад: «Ε. Ε. φ@κελωμένων» (Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Ένωση) – Європейський союз, φακελωμένος – що зберігається у файлах, базах даних. Автор за допомогою назви статті та відомої всім користувачам інтернету позначки @ говорить про те, що інформація про всіх громадян Європейського Союзу зберігається в електронних базах даних);

4) вживання множини в усталених висловах: «Επιστροφή ασώτων» (автор вживає у множині назву сюжету притчі з Нового заповіту «Η επιστροφή του ασώτου» – «Повернення блудного сина»);

5) навмисне вчинення орфографічних помилок: «Κάλληκες οι ελπίδες» (новогр. η κάλλη –

виборча дільниця, κάλλικος – нечесний. Значення заголовку – *не слід сподіватися на чесні вибори*).

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що у мас-медійному дискурсі новогрецької мови лексико-культурні палімпсести вживаються з метою привернення уваги читача до запропонованої інформації, тобто основною функцією цієї лексичної категорії на газетній шпальті є експресивна. Лексико-культурні палімпсести не позбавлені функції кумулятивної, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну й історичну спадщину Греції, особливості грецької етноментальності. Саме тому ця лексична категорія є важливою для лінгвокультурологічного дослідження. Цікаво відзначити, що лексичні палімпсести зустрічаються у газетних текстах різної тематики, які описують усі сфери суспільного життя Греції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барт Р. От произведения к тексту. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*. Москва : Прогресс, 1989. С. 413–423.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / пер. с англ. Л. Добросельского. Москва : Астрель, 2010. 177 с.
3. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
4. Кристева Ю. Интертекстуальность. *Избранные труды: Разрушение поэтики*. Москва : РОССПЭН, 2004. С. 527–564.
5. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. с фр. Москва : Прогресс, 1977. 488 с.
6. Galisson R. Les palimpsestes verbaux: des révélateurs culturels remarquables, mais peu remarqués. *La locution: entre langue et usages. Cahiers du français contemporain 2*. Paris : Didier érudition, 1995. P. 40–63.
7. Genette G. Palimpsestes, La littérature au second degré. Paris : Seuil, 1982. 467 p.
8. Κουτσουσίμου-Τσίνογλου Β. Πολυτροπικά παλίμψηστα και στρατηγικές πρόσληψης λόγου. *Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα: Εφαρμογές στην επικοινωνία, την εκπαίδευση, τη μάθηση και τη γνώση*. Θεσσαλονίκη : Νησίδες, 2011. Σ. 349–364.
9. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη Σημασιολογία. Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 1997. 184 σ.
10. Χατζηδάκη Ο. Απίστευτο κι όμως ελληνικό: Η μη συμβατική πολυτυπία των ιδιωτισμών στον ελληνικό τύπο. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. 2005. Τόμος 2, Ρέθυμνο : Πανεπιστήμιο Κρήτης. Σ. 804–814.
11. Χατζησαββίδης Σ. Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της 16ης ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.)*. Θεσσαλονίκη, 1997. Σ. 643–657.